

SKUP 2000 - 12

Prosjekt: Med rett til å låne
Medarbeider: Renie Thorleifsson
Publikasjon: Brennpunkt, NRK Fjernsynet
Publisert: Oktober 2000
Medium: Fjernsyn
Tema: Næringsliv

Metoderapport på Brennpunkt dokumentaren ”Med rett til å låne”

Programansvarlig:
Renie K. Thorleifsson

Sendt:
I Brennpunkt NRK,Fakta 17/10-2000 kl 22.00

Research:
Ståle Hansen
Renie K.Thorleifsson

Brennpunkt , OFFD,NRK
0340 Oslo
tlf: 23049000
dir : 23049363- R. Thorleifsson

BAKGRUNN

Det hele startet med ren nysgjerrighet. Nysgjerrighet på makt, nettverk, kontakter ,utspill, personer og skjulte rom.

Dette var tiden like etter Røkkes raid av Aker – da norgeshistoriens hittil største lån ble gitt av en statsseid bank til en privatperson. I dette spillet hadde LO med sin toppledelse Yngve Hågensen og Jan Balstad, vært meget aktive med massiv støtte til Røkke.

Jeg ønsket i utgangspunktet å ta for meg LO og toppledelsen . Jeg stilte spørsmål
Som: hvorfor støtter de Røkke og hvem snakker med hvem og hvorfor?
Håpet var å lage to dokumentarer i forkant av kongressen til LO våren 2001. Jeg ønsket å avdekke det skjulte nettverket, og å se på utviklingen av LO frem til i dag

Det ble to dokumentarer- men resultatet/historiene ble helt annerledes enn hva jeg hadde som ide da researchen startet. (Se også metoderapport ”Alene mot Røkke” ved Svein Bæren og Renie Thorleifsson)

Metode 11

Forarbeid

I februar 2000 begynte jeg kartlegging av alle råd, utvalg, firma og personer knyttet til LO. Det ble lest bøker og analyser om LO og jeg tok kontakt med forskere og historikere. Nettverket rundt LO-ledelsen ble kartlagt. Det samme ble gjort med Røkkes samarbeidspartnere og kontakter.

Jeg hadde spørsmål på blokka som:
Hvem hjelper hvem og hvorfor....
Hva får de igjen
Og følg pengestrømmen....

Med dette som ledetråd fikk jeg etter hvert flere store sosiogram/kart på kontorveggen min. Noen var konsentrert om personer og noen om råd, utvalg og selskaper.

For hver person ble det hentet ut rolleutskrifter som igjen ledet oss videre til nye firmaer og utvalg. Det ble etter hvert et spennende edderkoppnett.

Det var ikke få samtaler som ble gjort med sentrale folk i LO. De fortalte om store motsetninger innad i organisasjonen, og ikke minst sterk kritikk mot Jan Balstad og Hågensens nære bånd til Røkke.

Et grasrotoppgjør ulmet, men få var tøffe nok til å ta belastningen med å stå frem. Og i likhet med reseachen rundt Røkke, ville personer i LO også bare uttale seg "off-record"

Metode 2

Dybdearbeid

Tidlig i arbeidet ble Balstad og Hågensens roller kartlagt, sammen med deres personlige inntekt og formue. Alle tilgjengelige data ble hentet inn - også de historiske.

Fra LO fikk jeg begge CV, men Balstads CV stemte ikke med mine undersøkelser. Et styreverv var nemlig utelatt - i et selskap som het Pandestor. Og det forundret meg siden Balstad vitterlig var styreformann i dette selskapet. Via Brønnøysundregistrene fikk vi ut regnskaper og firmaopplysninger. Selskapet var eid av russere og et annet selskap registrert på Kypros, Three Twos Ltd.

Regnskap og årsberetninger for Pandestor viste et selskap med tvilsom forretningsførsel. Allerede første driftsår var de teknisk konkurs. Revisor advarer styret i Pandestor om at de drev på kreditors regning. Den eneste kreditoren var SND.

Søk på de andre aksjonærene i Russland, ga meg mer spennende informasjon. For Pandestor Tallin - som er oppført som største aksjonær i Pandestor, viste seg å ikke eksistere - ikke i Tallin og ikke i Russland!

Søk på den oppførte daglige leder, Vidar Kølner, viste en person med tidligere konkurser og minimale inntekter.

Videre undersøkelser viste også at styremedlem og advokat Arild Ruus-Simensen, er en venn av Balstad. Han var også tidligere forretningsfører/adv. for Fellesforbundet. Pandestor var også uten regnskapsfører. Hun hadde trukket seg fordi det var for liten aktivitet i selskapet. Også revisor fortalte oss at han vurderte å trekke seg. (Noe han gjør en måned senere)

Og like interessant er det når vi klarer å finne ut hvem det er som står bak aksjeposten Three Twos Ltd. Det er nemlig Arne Treholt. Han er også venn av Balstad. Og Balstad var i sin tid den som ledet oppropet om å løslate Arne Treholt før soningstiden var over.

Under reseachen om Treholt dukket det opp et intervju med ham i TV2. Og av alle ting er det selskapet Pandestor programmet hadde fokus på. Det var et skryteprogram, men det ga meg mye informasjon om involverte personer og om lånet fra SND på 2,7 mill kr.

Kartet som jeg hadde laget over Balstad viste også at lånet til Pandestor var gitt samtidig som han satt i styret i SND .

Etter disse informasjonene får Jan Balstad og Pandestor mye av min oppmerksomhet:

Jeg tok nå kontakt med alle som hadde deltatt i TV2-programmet, men ingen ville snakke. Men jeg fortsetter å ringe dem –og etter hvert kommer en del frem - selvfølgelig ”off record”. I denne perioden tok jeg mange telefoner til SND. Etter en tid ble jeg invitert til en ”samtale” med direktører og avdelingssjefer. De ville orientere meg om SND. Direktørene forsto ikke min fokus på Pandestor og mente selvfølgelig at det var andre ting som var mye viktigere å lage et program om.

Jeg brukte på dette tidspunktet i arbeidet mitt, mye tid på å snakke med involverte personer rundt og i selskapet Pandestor. Men den som ikke tok kontakt tilbake etter mine mange henvendelser var styreformannen Jan Balstad .

I perioder legger jeg reseachen om Pandestor delvis til side. Det var tungt å bare møte folk som ikke vil si noe. For i denne perioden trodde jeg fortsatt på at jeg jobbet med to andre dokumentarer.

Men så en dag kommer det post til meg fra en anonym avsender. (Dette var ca. to måneder etter at de første henvendelsene omkring Pandestor hadde startet.) I konvolutten ligger lånesøknaden fra Pandestor til SND. Dette dokumentet førte til at jeg virkelig kunne jobbe videre - og fra da av var vi to som jobbet med historien om Pandestor . (Ståle Hansen).

Metode 3

Saken begynner å ”rulle”

I ettertid kan vi si at lånesøknaden virkelig ble nøkkelen til videre undersøkelser. Fra da av skiftet vi både arbeidstempo og arbeidsform.

Alle navn og alle opplysninger i dokumentet ble gransket nøye. Det ga oss nye firmanavn som ledet oss til Sverige. Dermed rullet ballen. For reseachen i Sverige ga oss mye viktig informasjon om Pandestor og personene bak selskapet.

Ifølge lånesøknaden hadde Pandestor allerede underskrevet en kontrakt med det svenske selskapet Wood Tower – der svenskene forpliktet seg til å kjøpe ubegrensede mengder tømmer av Pandestor. Dermed løp ikke SND særlig risiko ved lånet – fordi inntektene allerede var garantert. En kontroll viste oss at dette selskapet var konkurs. Og mest oppsiktsvekkende: Ved undersøkelse i boberetningen fant vi ut at det var konkurs før lånesøknaden til Pandestor ble behandlet i SND! Vi bestemte oss for å innhente all informasjon om Wood Tower og fikk fatt i alle personer som var registrert i selskapet. Dette ledet oss videre til bobestyreren - en advokat i Gøteborg. Vi lette opp alle firmaer på samme adresse som Wood Tower og klarte ved hjelp av nye rolleutskifter og firmaattester på disse selskapene å knytte Arne Treholt tett til eieren av Wood Tower. Det viste seg at de to (Arne Treholt og Jan Gustaf Olsson) hadde et annet firma sammen, som drev med eksport og import med Russland. Det ble da klart for oss hvorfor og hvordan dette firmaet hadde fått en så viktig rolle i selskapet Pandestor. Og etter frem og tilbake og overtalelser klarte vi å få en person til

å stå frem fra Wood Tower. Nærlig tidligere ”direktør” i selskapet, Bjørn Nysæter. Han ga oss mye viktig informasjon og han bekreftet at det aldri hadde vært skrevet noen kontrakt mellom Wood Tower og Pandestor.

Dermed hadde vi dokumentert at lånesøknaden inneholdt feilaktige opplysninger på et helt vesentlig punkt. Pandestor, med styreformann Jan Balstad i spissen, hadde ført SND bak lyset. (Vi måtte selvfølgelig også få dette dokumentert av flere. Det klarte vi og Balstad bekreftet det til slutt også i intervjuet.)

Bobestyreren etter Wood Tower ga oss også informasjon om at eieren av Wood Tower og Treholts forretningspartner, Jan Gustaf Olsson, var en kjent konkursrytter i Sverige. Dette er en lett tilgjengelig offentlig informasjon som SND selv kunne innhentet om de hadde villet undersøke seriøsiteten bak lånesøknaden til Pandestor. Men dette hadde de altså ikke brukt tid på!

Lånesøknaden førte oss ikke bare til Sverige, men også til Finland, Russland, Estland, Kypros og flere steder i Norge.

Vi søkte i alle tilgjengelige internasjonale og nasjonale arkiver - og fortsatte selvfølgelig også kildesamtalene. Disse undersøkelsene viste at andre underleverandører og samarbeidspartnere til Pandestor enten var ikke-eksisterende eller konkurs. Men vi klarte å finne forhandlerne til skogsmaskinene og leverandører av innleid konsulentvirksomhet til Russland. Dette ga oss mulighet til å sammenligne priser på kjøp av maskiner og lånebeløp. Vi kunne dermed regne ut at Pandestor sin profitt var bygget på meget stive leasingavtaler med de russiske partnerne. (Det er dette Jan Balstad kaller for nødhjelp)

Vi ønsket også å se hvor mye penger Pandestor hadde fått ut av andre investorer. Det viste seg at det kun var offentlige midler som var investert i Arkhangelsk. For ved å søke på tidligere daglig leder av Pandestor sitt forrige firma fant vi ut at han hadde fått ut over en million kroner fra Utenriksdepartementet. Og ved å søke på samme saksnummer fant vi ut at Pandestor hadde fått 500.000 kr i tillegg. Dette var penger som skullebrukes til opplæring av de russiske arbeiderne. Og de teknisk avanserte instruksjonsbøkene til skogsmaskinene skulle bli oversatt.

Ved å kontakte de innleide konsulentene fra Sverige og Finland fikk vi forståelse for at ”opplæringen” hadde bestått i et kurs på et par dagers varighet – og langt fra tilsvarte en halv million kroner. Dette ble senere bekreftet av de russiske arbeiderne da vi sporet dem opp i hogstområdet.

Underveis i arbeidet måtte vi også ha juridisk og regnskapsfaglig bistand. Aksjeloven har et sett med enkle regler, som dette styret overhode ikke hadde forholdt seg til. Ansvar og forpliktelser som ligger under styreformannsvervet var ikke fulgt opp, heller ikke informasjonsplikten til Brønnøysundregisteret.

Firmaet hadde så mange anmerkninger at det når som helst kunne bli slått konkurs. Vi fikk faglig veiledning som ikke bare styrket oss i vår tro på at det hadde forgått brudd på aksjeloven. Vår ekspert mente også at det her var skjedd brudd på straffeloven.

Etter hvert som vi klarte å lage et nettverk av involverte personer – fulgte vi så ”rykter om ” hvem som hadde kjøpt tømmer av Pandestor her i Norge. Det dukket opp noen navn på agenter utenfor Oslo – og til slutt hadde vi navnet på det firmaet i Levanger som kjøpte fra

Pandestor .Mottakeren av denne lasten ga oss den fagtekniske vurderingen av Pandestor som vi manglet – og på dette tidspunktet følte vi virkelig at vi hadde en sak - men ennå ikke stor nok til en 30 min dokumentar. En vesentlig side av saken gjensto å undersøke.

Nemlig den Russiske siden. Vi hadde på dette tidspunktet satt i gang gravearbeid i Russland Til dette arbeidet fikk vi hjelp av tolk og journalist Jelena Larionova.

Research og opptak i Russland

Å kommunisere med russiske selskaper, statlige eller private, er en utfordring i seg selv. Fortsatt er det mange rester av det gamle systemet både i Moskva og på landsbygda. Man må kjenne til og vite om hvem som kan åpne dører og hvem som kan påvirke folk til å snakke. Derfor er det viktig å ha personer som Jelena Larionova til å jobbe for seg. Pandestor sine russiske partnere, selskapet Agointorg, var i begynnelsen veldig positive til våre henvendelser. Vi fakset og ringte og fikk oversatt dokumenter. Vi klarte å få til en intervjuavtale og var også klarert til å dra til Skogsbruket i Arkhangelsk Men frem mot avreisedato forandret denne situasjonen seg.

Vi fikk klar melding om at vi ikke var velkomne likevel. Alle intervjuavtaler ble trukket tilbake. Ingen vil møte oss og vi fikk ikke komme til sagbruket eller se maskinene finansiert av SND. Vår tolk kunne bekrefte at Arne Treholt hadde forbudt dem å snakke med oss.

Under vår reseach var vi også kommet over en ny og hemmelig avtale mellom Pandestor og de russiske partene. Det var viktig for oss å få avtaleteksten ikke bare på engelsk men også på russisk . Dette for å sjekke om innholdet var identisk.

Den nye avtalen lovet nemlig skogsdriften og kommunen i Arkhangelsk 1 mill dollar i ny kapital fra SND.

Vi hadde konfrontert SND med innholdet i avtalen. Og de hevdet at ”de ikke var deltakere i denne avtalen”. De visste overhode ikke om avtalen før vi fortalte dem den. For oss så det ut til at styreformannen i Pandestor, Jan Balstad, og aksjonær Arne Treholt hadde brukt SND i en avtale for å få de russiske partene til å betale .

Til tross for at alle dører hadde blitt smelt i ansiktet på oss, valgte vi å dra til Moskva uten å ha en eneste avtale. Vi håpet på det tidspunkt at det skulle endre seg ved personlig fremmøte. Det første som skjedde ved ankomst til Moskva lufthavn var at vi ble fratatt alt filmutstyr i toll.

(Heldigvis har NRK kontor i Moskva ,så vi klarte å skaffe nytt utstyr.)

Det ble en slitsom tur – men reisen ga resultater.

Ordføreren i byen hvor sagbruket og investeringen til Pandestor er, Oktjabrskij, valgte etter mye fram og tilbake å ta i mot oss. Men han ville ikke gi noe intervju. Alle opptakene hos ham er ”semi-skjulte” opptak. Han så at vi hadde med kamera, han så at vi filmet ham, men han valgte å ikke reagere. Han var veldig sint på oss - og truet med å ta oss . Det var en meget ubehagelig situasjon.

Han hadde kontakter både i Russland og i Norge sa han, og ”hvis jeg ødela noe for den norske pengestrømmen, så skulle jeg få merke disse kontaktene. Husk at han kjente meget godt til Norges fjerde største mann - Jan Balstad”!

Vi klarte også i Russland å få kontakter med folk som hadde mye å fortelle oss. Men kun som anonyme kilder. Men vi måtte gjøre mange ”dekkoperasjoner”, turer og naturoptak , for å beskytte disse personene. For ordføreren og hans folk, holdt oss under oppsikt under hele oppholdet. Derfor var vi også nødt til å filme uten tillatelse og til ukurante tider. Sjøføren som vi var ”tildelt”, måtte i perioder kjøre rundt med fotograf –mens jeg og tolken , hadde møter med anonyme kilder. Egentlig en komisk situasjon for oss men en farlig situasjon for dem som valgte å gi oss informasjon. (I ettertid har vår tolk holdt kontakt med disse personene for å sjekke om de har fått problemer, og pr. dags dato har vi ikke fått noen negative tilbakemeldinger.)

Vi ble også rådet av den norske ambassaden og av NRK-kontoret i Moskva, om ikke å ta opptaksbåndene med oss hjem da vi dro fra Moskva - med bakgrunn i saken vi jobbet med . Vi fikk forståelse av at de personer som vi hadde kontaktet og at Arne Treholts nettverk i Russland, fortsatt hadde betydelig makt i landet. Båndene ble derfor levert til ambassaden og tatt med til Norge på et senere tidspunkt som kurerpost.

Intervju

Etter hvert hadde vi et klart bilde av Pandestorsaken, men en viktig del manglet: intervju med styreformann Jan Balstad.

Vi hadde jobbet med en intervjuavtale, siden mai. Han tok aldri kontakt tilbake kun hans sekretær. Først i august fikk vi tilbakemelding om at han ville gi oss intervju. Da visste vi at Balstad i lengre tid hadde vært informert om at vi arbeidet med denne saken.

Å drive undersøkende og kritisk journalistikk med kamera tilstede er en vanskelig oppgave. Ofte og oftere møter vi personer som ikke vil foran kamera - som bare vil gi oss informasjon ”off- record” eller som trekker seg like før eller under intervjuene

Vi hadde derfor flere scenarier om hvordan intervjuet med Balstad skulle gjennomføres . Vi måtte ha ham på skjermen – og ikke minst få svar på de viktigste spørsmålene som ”hang i luften” etter all researchen. Jeg hadde ikke lyst til å gjøre skjulte opptak med ham. Jeg var redd for at det ville svekke saken . Men det slapp vi, og selve intervjuet ble en graving i seg selv.

Mye kunne gått galt - men at resultatet skulle bli slik det ble var helt uventet.

Han tillot meg (som intervjuer) å benytte meg av en helt ny intervjuteknikk. Jeg fikk fritt spillerom til å drive undersøkende journalistikk i to timer. Jeg fikk stilt alle de spørsmål som jeg hadde på blokken til slutt. Men først lot jeg kamera gå og lot ham snakke i vei, og bli trygg. Lenge stilte jeg ”ufarlige” spørsmål og han fikk holde foredrag uimotsagt. Men da jeg hadde mer enn nok av selvmotsigelser og faktiske feil fra hans side skiftet jeg taktikk og tempo.

Jeg tillot meg å reise meg og vise ham at jeg hadde dokumentasjon på at han løy. Jeg hadde avtalt med fotograf at kamera skulle gå hele tiden - fra vi kom inn av døren til vi gikk ut. Vi var på jobb hele tiden og skulle ikke ha noe "off record" uttalelser når vi endelig hadde fått avtale.

Et intervju på denne måten kan bare gjøres en gang men som metode, er den effektiv når den lar seg gjennomføre.

Oppsummering:

Metodene som her er benyttet kan kort beskrives slik:

Nysgjerrighet, tålmodighet og dokumentasjon.
Samarbeid mellom flere i redaksjonen er viktig. Flere hoder tenker bedre enn et, og det er viktig å oppmuntre hverandre til å fortsette å lete selv når saken står stille.
Det er også godt å få motstand og at kolleger er "djevelens advokat".

Det er også arbeidskrevende og vanskelig å jobbe med skjulte kilder. Som TV-journalist/producer blir det ikke mye bilder av slikt!
Skjulte kilder, anonyme tips og "off record" uttalelser er dessverre en realitet når man jobber med personer høyt oppe i maktapparatet. Det er også vanlig at folk trekker seg fra intervjuavtaler. Derfor er det blitt viktigere og viktigere for meg i mitt journalistiske arbeid å ikke ha autoritetsrespekt som en sperre.

En god arbeidsmetode er også å ta alle intervjusamtaler opp på bånd Det er arbeidskrevende å skrive dem av i etterkant og finlese dem, men det gir resultater og spesielt bra er det når man er flere som jobber sammen. Det samme kan sies om det å hente ut rolleutskrifter, artikkelsøk og firmaattester. Vi fulgte opp alle og sosiogrammene/kartene hjalp oss til å se mønster av nettverk, makt og ledet oss til nye spor .
Vi holdt hele tiden kontakt med SND. Vi valgte å ha en åpen linje med dem – og det førte til at hver gang vi fant nye ting ,så bekreftet de det. De informerte oss ikke, men ga oss dokumentasjon på ting som vi selv hadde funnet ut.

Vi kunne ha risikert at de hadde motarbeidet oss men i og med at vi holdt dem underrettet om sakens utvikling, så de vel at vi uansett kom til å kjøre saken. (Som eksempel kan det nevnes at det var vi som måtte fortelle SND hvem aksjonærene i Pandestor var. De hadde ikke selv sjekket at det var Treholt som sto bak Kypros-selskapet. De ble selv meget overrasket da vi fortalte dem at de ikke hadde sikkerhet i lånet, at de russiske aksjonærene ikke eksisterte- eller at Arne Treholt var eeneier av Pandestor. Det var vi som underrettet dem om den nye avtalen hvor SND angivelig skulle gi skogbruket 1 mill dollar).

Kommunikasjonen med SND hjalp oss til å underbygge vår teori om at SND hadde gitt lånet til Pandestor i kraft av at Balstad også var styremedlem i SND og nestleder i LO.

Arbeidsmessig har vi nok gått langt ut over "vanlig arbeidstid". Men når en sak begynner å leve, så er det ikke timene som er viktig –men resultatet. Det gir også energi og mer arbeidslyst.

Dokumentaren skapte nyhetssaker i fleng –både for NRK nyheter og aviser. Statsminister og Næringsminister ville ha alle kort på bordet. Næringsminister Grete Knudsen satte i gang full granskning, hvor våre påstander blir dokumentert. Granskningen endte opp i sterk kritikk av SNDs rutiner. (se vedlegg)

Saken verserte i nyhetsbildet i flere uker etter dokumentaren. Jan Balstad prøvde med et motangrep ("Mobbet av NRK")- kvelden før sending. Dette intervjuet kom bare frem i nettutgaven til Dagbladet.

Dokumentaren førte til at flere lån gitt av SND til norske firma i Russland ble gransket. SND har måtte tåle sterk kritikk fra sin eier Næringsdepartementet, og må nå legge om sine rutiner.

Et sentralt spørsmål ha vært inhabilitet og lån gitt til medlemmer i styret til SND Pandestor saken er fortsatt en "het potet". Og senest i dag 15/1 har Aftenposten er oppfølging med overskrift: "LO Balstad trues med arrest" (se vedlegg). nr 2)

Oslo 15/1-2001

Renie K.Thorleifsson